

Selçuklu ve Osmanlı'da Sosyoekonomik Kalkınma Modeli Olarak: Ahilik*

Kenan AYDIN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Doktora Öğrencisi
kenanaydin29@hotmail.com

Özet

Ekonomik büyüme teorileriyle ve bu teorilere göre sermayenin sonsuza kadar artarak devam edebileceği varsayımını baz alan düşüncelerin hâkim olduğu günümüz dünyasında baş gösteren ciddi ekonomik, ekolojik ve -en önemlisi de- ahlaki krizlerin yaşandığı gerçeğiyle karşı karşıya bulunmaktayız. Bu olumsuzlukların karşısında ortaya konulan çeşitli önleyici plan ve programlarla birlikte çeşitli kalkınma paketleri ve modellerinin -ne yazık ki- krizlere istenildiği derecede bir çözüm getirememiş olması; mevcut hâkim anlayışın sorgulanmasını, belki de yeni sosyoekonomik kalkınma modellerinin oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Mevcut ekonomik anlayışın sorgulanması ile birlikte tarih boyunca çeşitli krizlerin yaşandığı dönemlerin incelenerek toplum için en uygun ve en başarılı örneği model alınarak sürdürülebilir ekonomik kalkınma modeli oluşturulabilir. Mesela Batı'ya, orta çağ karanlığından çekip çıkarak, sanayi devrimi yaşatan kapitalizmin temelini Protestan iş ahlakına dayalı bir kalkınma modeli olduğu aşîkârdır. Türk toplumunun tarihinde de emsalsiz bir çalışma ahlakıyla, inanılmaz zor bir sosyoekonomik krizin yaşandığı yıkık ve dağılmış bir devletin şaha kalkmasında, ardından koca bir cihan devleti olarak ortaya çıkmasında çok büyük rolü olan önemli bir kuruluş vardır. Bu da Ahi teşkilatıdır. Bu çalışmada sözü edilen teşkilatın ortaya çıkışına, ekonomik anlayışının dayandığı kaynaklarına, ilkelerine, iş ahlakına değinilerek günümüz toplumunun sosyoekonomik kalkınmasında prototip bir model oluşturulabileceği düşüncesi paylaşılacaktır.

Anahtar kelimeler: Selçuklu Devleti, Osmanlı Devleti, Ahilik, Ekonomi, Sosyoekonomik Kalkınma modeli

** Bu bildiri adlı tezden Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Politika Bölümü'nde hazırlanan "Gümüşhanevi Dergahı'nın Türkiye'de İslam Ekonomisine Katkıları" adlı tezden alınmıştır.

** This paper has been taken from the Thesis "The contributions of Gümüşhanevi Dervish Convent in Islamic Economics in Turkey " written at Ankara Beyazıt University at the Department of Social Policy of Social Sciences Institute.

1. Giriş

“Onlar öyle adamlardır ki ne bir ticaret ne de bir satım kendilerini Allah’ı anmaktan, namazı hakkıyla kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoyamaz. Onlar kalplerin dehşetle yerinden çıkacakmış gibi sarsılacağı, gözlerin yuvasından fırlayacağı bir günden korkarlar. Onlar; Allah’ın kendilerini, yaptıklarından daha güzeli ile ödüllendireceği, daha fazlasını da ihsan edeceği şeyin peşinde olanlardır. Allah, dilediğini hesapsız şekilde rızıklandırır.”¹

Ahlakın geri planlara atıldığı bir ticaret düşüncesinin yaygınlaşarak *tüketim çılgınlığının* artmasıyla *aç gözlülük ve doyumsuzluğun had safhaya ulaştığı* bir ekonomik anlayışın (Aydın N., 2015: 88) hâkim olduğu günümüz dünya hayatının, sözü edilen insana ait geçici arzularla tatminleri karşılamakta zorlandığı ve ayrıca durmadan ekonomik bir büyümeyi beraberinde getireceği düşünülen küreselleşme politikasının sürdürüldüğü son zamanlarda sosyoekonomik olarak çok ciddi küresel bir krizle karşı karşıya kalındığı dönemlerdendir.

Makro ekonomik büyüme teorileriyle ve bu teorilere göre maddi sermayenin sonsuza kadar artarak devam edebileceği varsayımını baz alan düşüncelerin hâkim olduğu günümüz dünyasında baş gösteren bu krizlerin karşısında ortaya konulan çeşitli iktisadi modellere dayanan plan ve politikaların -ne yazık ki- krizlere istenildiği derecede bir çözüm getirememiş olması; mevcut hâkim anlayışın sorgulanmasını, belki de yeni sosyoekonomik kalkınma modellerinin oluşturulmasını gerekli kılmaktadır. Aslında ekonomik büyüme kalkınmaya bağlı olarak gerçekleşmesi gereken bir olgudur. Sadece büyüme hedefiyle hareket edildiği sürece krizler kaçınılmaz olur. Dolayısıyla mevcut ekonomik anlayışın sorgulanması ile birlikte tarih boyunca çeşitli krizlerin yaşandığı dönemlerin incelenerek toplum için en uygun ve en başarılı örneği model alınarak sürdürülebilir ekonomik kalkınma modeli oluşturulabilir.

Bir ülkenin devamlı gelişerek büyüebilmesi için devlet tarafından sürdürülebilir ekonomik kalkınma paketlerinin hazırlanmasının yanı sıra bu kalkınma paketlerinin toplumca benimsenebilmesi gereklidir. Bu paketlerin hazırlanmasında durum raporlarının yanı sıra çeşitli başarılı örnekler, tarih boyunca benzeri durumlar karşısındaki uygulamalar ve toplumsal ve ülke bazında gelişme sağlamak için oluşturulan öğretiler vb. birçok etkenler² göz önünde bulundurulur. Kalkınma paketlerini besleyen etkenler ise belirli bir tarihi şartlar karşısında belirli bir temayüle dayalı olarak ortaya çıkan olgu ve amillerdir.

Bu tür olgu ve amillerin toplamı olarak değerlendirilebileceğimiz etkenler içsel ya da dışsal olabilir. Önemli olan; gerek içsel gerek dışsal *etkenlerin etmenlere*³ dönüştürülebilmesidir.

Burada *etken* olarak algılanabilecek her türlü şart ve şeraitin karşısında insanı ön plana koyup, Allah rızasını gözeterek, her türlü *etkeni* olumlu sonuç olarak *etmene* dönüştürmede helal kazanç ve ahlaki hassasiyetin çok önemli rolünün olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Mutaffîfîn suresinin ilk ayetlerinde de belirtilen bu hassasiyetin önemini İslam’ın, ilk günlerinden beri vurgulandığını; Allah’ın, gerek ahlak ile ilgili ayetler⁴ gerekse hak ve helal

¹ Nûr (24), 37-38.

² Etken: etki eden şey, faktör. Olumlu etki de olabilir olumsuz da olabilir. Çok çeşitli etkenlerden söz etmek mümkündür ancak bu çalışmada sadece öğreti bağlamındaki etkenler söz konusudur.

³ Etmen: olumlu sonuçlara ulaştıran etki, amil ve faktörlerden her biri.

⁴ «Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay haline! Mutaffîfîn, (30), 1. «Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman, tam ölçerler.» Mutaffîfîn, (30),2. «Fakat, kendileri onlara bir şey ölçüp, yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar.» Mutaffîfîn, (30),3. «Onlar, büyük bir gün; insanların, âlemlerin Rabbinin huzurunda duracakları gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı?» Mutaffîfîn, (30), 4-6.

kazanç ile ilgili ayetlerle peygamberlere⁵, insanlara⁶ ve bütün müminlere⁷ duyarlılık ve helal kazanç bilincini aşıladığını; Mekke döneminde imanla birlikte ahlakın oluşturulduğunu; Medine devrinde de hukukun yapılandırıldığını ayrıca bu konuda ilk adımın ticari alanda atılarak Medine pazarının kurulduğunu biliyoruz (bkz.: Köse, 2017: 11).

Ahlak araştırmaları yapan Ross Poole'un modern dünyadaki en çok ihtiyaç duyulan ahlaki yoksunluğun, ahlakın kendisinden kaynaklandığı ile ilgili söylemini yorumlayan Köse; bu söylemin sebebinin *modern kültürün kendisini*, ahlak ve hukukla arasında tamamlayıcı önemli bir ilişki içinde olan *dine karşı konumlandırarak, dinin hayat içindeki alanını büyük ölçüde sınırlandırmış olmasına* bağlamış, bu bağlamda *dinin değer koyduğunu, ahlakın onu bir yaşam biçimine dönüştürdüğünü, hukukun ise onu yazılı kural haline getirdiğini* belirtmiş ve konulan kuralların ahlaki arka planı tamamlanmadığında da etkisinin zayıfladığını dile getirmiştir (a.g.k., ss. 11-12).

Keza dinden uzaklaşıp *pragmatizm, rasyonalizm ve bencillikle beslenen modern dünya insanının, bencilliğinin mağlubu olarak, aldatmaktan, zulüm ve haksızlıktan geri durmadığından* dolayı zedelenen *doğruluk, dürüstlük, adalet, merhamet gibi insani ve İslami değerlerin, günümüz insanının duygularına, düşüncelerine, davranışlarına, çalışma hayatına ve ticaret ahlakına hükmedebilmesi için bir duyarlılık oluşturmaya gerekir*" (Aydın N., 2015: 88). Zira duyarlı bir insan; sosyal hayattaki en önemli vazifesini herhangi bir denetime tâbi olmaksızın veya *polisye tedbirlerle değil davranış biçimine dönüştürürken başkalarının hakkını gözetir*, sorumluluklarını büyük bir hassasiyetle yerine getirir (bkz.: Köse, 2017: 16).

Bu bilgiler; içsel veya dışsal etkenlerin çerçevesinde hazırlanan kalkınma modellerinde sadece gelişmeye odaklanılmaması, toplum tarafından benimsenebilirlik derecesinin, helal kazanç ve ahlaki duyarlılığın göz önünde bulundurulması gerektiğini şartlandırmaktadır, ki bu da etkenlerin etmenlere dönüşmesinde çok büyük bir önem arz eder.

Çünkü amaç, sadece maddi olarak ekonomik ilerleme değil, aynı zamanda toplumun refah düzeyi ile birlikte manevi olaraktan kalkınmasını sağlamak olmalıdır.

İşte bu tür ekonomik kalkınmayı gerçekleştiren ve geliştirerek devam ettiren toplumların tarihin eski dönemlerinden beri bu bağlamda ortaya konulan çeşitli kavramların etrafında oluşturdukları öğretilerin önerilerine göre içsel ve dışsal kalkınma modelleri geliştirerek ve bu modellerin uygulanabilirliğini sağlamak suretiyle başarıya ulaştıkları bilinmektedir. Mesela Batı'ya, orta çağ karanlığından çekip çıkarak, sanayi devrimi yaşatan kapitalizmin temelinin *Protestan Çalışma Ahlakı*⁸ dayalı bir kalkınma modeli olduğu aşikârdır.

Türk tarihinde inanılmaz zor bir sosyoekonomik krizin yaşandığı 13-14 yüzyıllarda emsalsiz bir çalışma ahlakıyla, "iş, hayat, sosyal olaylar örgüsü, iktisadi olaylar ve etik değerler örgüsü içerisinde örgütlenen" (Barkan, 1942, Çağatay, Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumuna etkileri,

⁵ «Ey Peygamberler! Temiz olan şeylerden yeyin; güzel işler yapın. Ben sizin yaptıklarınızı hakkıyla bilmekteyim.» Mü'minûn. (23), 51.

⁶ «Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helal ve temiz olanlarından yiyin! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır.» (Bakara (2), 168.).

⁷ «Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah'a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah'a şükredin.» Bakara (2), 172; «Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yeyin ve kendisine iman etmiş olduğunuz Allah'tan korkun.» Maide (5), 88.

⁸ Bu özel ahlâk anlayışının anlaşılması için erken kapitalizm döneminde geliştirilen ve Protestan Çalışma Ahlakının da temellerini oluşturan şu ilkelerin bilinmesi gerekmektedir: 1) Çalışmak hem Tanrı'ya karşı bir görevdir; hem de tek kabul edilebilir yaşam biçimidir. 2) Lüks tüketim doğru bir şey değildir; önemli olan tasarruf yapmaktır ve daha çok sermaye biriktirmektir. 3) İnsanların birbirleriyle rekabet ettiği bir yapıda duygusallık yerini akılcılığa bırakmalıdır. 4) Başarılar nicel ve ölçülebilir olmalıdır (Yüzeyol, 2013: 46-47).

1996'dan Arslan, 2015, s. 253-253) insanların kurdukları teşkilatlar da bu bağlamda çok önemlidir. Sözü edilen teşkilatlardan biri olup daha sonra Osmanlı devletinde yerini lonca ve gedik sistemine bırakan Ahilik teşkilatı da adeta sosyoekonomik lokomotif olarak Anadolu Türklüğüne bir nevi Rönesans yaşattığı gibi, Anadolu'nun, Balkanların, Makedonya'nın, Bosna-Hersek'in Türklerle tanışmalarına dolayısıyla da İslam'la şereflenmelerine vesile olmuştur.

Ahi teşkilatı sadece sosyoekonomik hayatı düzenleyen basit bir sivil toplum kuruluşu değildi. Bu teşkilat, her biri işinin ehli birer meslek erbabı olmanın yanı sıra dinî bilgeleri engin, eli silah tutan birer alperen dervişlerin oluşturduğu önemli bir kuruluştur.

Bünyesinde ilim adamları, sultan gibi ilim ve devlet erkânının da bulunduğu ahi teşkilatının, “bir yandan fetih ve gaza hamlelerini kolaylaştıran; diğer yandan da şehir ve köylerde, hatta uçlarda sanat erbabını ve çalışanları himayesine alarak bu kuruluşların işleyiş, eleman yetiştirme ve kontrolünü sağlayan bir esnaf yapılanması” olduğunu dile getiren Solak (2009) bu teşkilatın kaldırılmasıyla yerini dolduracak başka bir kuruluşun meydana getirilmediğini, fonksiyonlarının ise günümüzde çeşitli kuruluşlar arasında dağıtılmaya çalışılıyorsa da “ahiliğin yaşadığı toplumsal yapı ile günümüzdeki toplumsal zihniyet yapıları arasındaki yapısal ve zeminel farklılıkların” olduğundan ötürü aynı sonuçlar doğuramayabileceğine işaret etmektedir (25; bkz. ayrıca Arslan, 2015, s. 260).

Modern dünyamızın iş hayatında görülen çeşitli sorunların çözümüne yönelik yapılan araştırmalardaki sosyo-psikolojik çözümlerle ilgili literatürde karşılaşılan “yöntem ve tekniklerin aslında yeni şeyler” olmadığını, Türk İslam kültürüne ait değerler olduğunu belirten Kavi (2015/1), bunların “Türk toplumunda Ahilik müessesesi ile kökleşmiş” değerler olduğunu ve günümüze kadar geldiğini ancak unutulmaya yüz tuttuğunu dile getirmiştir (104).

Bu bilgiler; çeşitli tarihi etkenleri etmenlere dönüştürmeyi başarabilmiş önemli bir esnaf dayanışması olarak algılayabileceğimiz Türk İslam tasavvuf anlayışıyla hareket eden Ahi teşkilatının çalışma ahlakıyla öğretilerinin günümüz insanına örnek teşkil edebilecek yönlerinin olduğuna işaret etmektedir.

Gerçek şu ki, Anadolu topraklarının ateş çemberi içinde kaldığı zor dönemde ortaya çıkan bu teşkilat, Türk İslam tasavvuf anlayışıyla ortaya koyduğu öğretilerinin sayesinde tarihî olumsuz etkenleri etmene dönüştürebilmiştir. Onlar yaptıkları her işte İslam dininin esaslarına göre hareket etmişler, Hazreti Peygamber'in hayatını örnek almışlardır. Böylece Türkçede “helal lokma” ve “helal süt” ifadesiyle karşımıza çıkan Hazreti Peygamber'in örnek olduğu İslam kültüründeki helal kazanç ve ahlaki duyarlılık⁹, İslam iktisat anlayışının ana omurgasını teşkil etmektedir. İşte, bu İslam iktisat anlayışıyla hareket eden Ahi Teşkilatı Anadolu Türklüğünün sosyoekonomik tarihinde çok büyük bir önem arz eden bir teşkilat olarak âdeta Selçuklu devletinden sonra da Osmanlı döneminde de sosyoekonomik kalkınma modeli rolünü üstlenmiştir.

⁹ Ebû Hüreyre anlatıyor: Resûlullah (sav), “Ey insanlar! Allah Teâlâ temizdir, ancak temiz olanı kabul eder. Allah, peygamberlerine emrettiği şeyleri müminlere de emretti.” buyurdu ve şu âyetleri okudu: “Ey peygamberler! Temiz olan şeylerden yiye, güzel işler yapın. Ben sizin yaptıklarınızı hakkıyla bilmekteyim.” (Mü'minûn, 23/51) “Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiye...” (Bakara, 2/172) Sonra Resûlullah (sav) uzun yolculuklar yapmış, üstü başı tozlanmış, saçı başı dağılmış, ellerini göğze uzatarak, “Yâ Rab, yâ Rab!” diye yalvarıp yakaran bir adamdan söz etti ve “Fakat onun yediği haram, içtiği haram, giydiği haramdı. Haram ile beslenirdi. Peki, böyle birisinin duası nasıl kabul edilsin?” buyurdu (Müslim, “Zekât”, 65 ve Tirmizî, “Tefsîr”, 2/36'dan. Hadislerle İslâm Cilt 7 Sayfa 415).

2. İslam Tasavvuf Anlayışının Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplumu Üzerindeki Sosyoekonomik Etkileri

İslam medeniyetinde başlangıcı züht dönemine dayanan ve İslam mistisizmi olarak Hulefâ-i Râşidîn zamanından sonra ortaya çıktığı tahmin edilen (Bkz.: Pala, 2005, s. 440) tasavvuf anlayışının devamlı nefis mücadelesi içinde bulunan insanın, dolayısıyla da toplumun hayatındaki önemi büyüktür. Çünkü tasavvuf anlayışına göre insan ve toplum her zaman *Kur'an'da önerilen ve peygamberin hayatında uygulamaları görülen hayat tarzını yaşama gayreti* (TDK, GTS) içinde olur, yaptığı her işte Allah'ın rızasını gözetir, devamlı kendini geliştirerek rehavete kapılmayacaktır.

Ancak Suriye'nin Bizans'ın elinden tamamen Müslümanların eline geçmesini sağlayan Yermük (Yücesoy, 2001, bkz. ayrıca: Adıgüzel, 2018: 69-71) ve İran'la Kuzey Irak kapılarını İslam ordularına açarak büyük ganimetler getiren Kadisiye (Ağırman, 2015, Bkz. ayrıca. Adıgüzel, 2018: 63-70) savaşı Müslümanların zenginleşmesine yol açmış (Altıntaş, 1986: 3), bu *fetihlerin sonucunda elde edilen ganimetlerle birlikte halkın refahının mali olarak iyileşmesi ile birlikte sosyo-ekonomik olarak oluşan mali refahın sonucunda oluşan dünyevileşme temayülü* (Adıgüzel, 2018, s. viii, 63-73) siyasi, amelî ve düşünce hayatında farklılıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Pala, 2005, s. 440).

Hazreti Muhammed (s.a.s.) hayattayken gösteriştan uzak yaşıyordu ve yaşayışta aşırı gidenlere ölçülü olmayı her zaman telkin ediyordu. Sahabeler de gerek sosyal ve iktisadî konularda gerekse dini vecibelerin yerine getirilmesinde onu -bizzat takip ederek- örnek alıyorlardı. Allah'ın resulünün -dediklerine uyarak- yaşayışını örnek alan ve *davranışlarına göre "âbidûn" ve "zühhâd"* adlarıyla bilinen kişiler daha sonra tasavvuf akımının kurucuları veya ilk temsilcileri olarak "*sufti*" ve "*mutasavvıf*" adını almışlardır. Bu bağlamda hicri 150, miladî 767 yılında vefat ettiği bilinen *Ebû Hâşim el-Kûfî'nin* de ilk sûfî olduğu bilinmektedir (Altıntaş, 1986: 4).

Buradan Hazreti Muhammed (s.a.s.) yaşadığı dönemde sistem, şekil ve isim olarak tasavvuf olmasa da Peygamber'in (s.a.s.) hayat tarzına ve Kur'an'a göre hayatlarını tanzim eden tasavvufî anlayışa sahip kişilerin olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar, Hz. Muhammed (s.a.s.) ile aynı dönemde yaşayan sahabeler, sahabelere yetişen tâbiûn ve tâbiûnla aynı dönemde yaşayıp onlarla konuşan tebe'ut-tâbiûnlerdi (a.g.k., aynı yer).

Bunlardan sonraki dönemlerde ise *bazı meselelerde ihtilafa düşen halkın bir kısmının dinî vecibeleri daha dikkatli ve daha hassasiyetle yerine getirmeye koyulduğunu* ve bunların *zâhid ve âbid* adlarıyla anıldığını, bu gelişmelerin sonucu olarak *o zaman bi'dat ehlinin ortaya çıktığını* belirten Altıntaş (a.g.k.), yine o dönemde *kendi mezhebini hak kabul eden insan gruplarının oluşmaya başladığını*, ancak bu kişilerin arasından "*her nefeste Allah ile olma*" hâlini koruyarak *gafletten uzak kalmayı tercih edenlerin tasavvuf adıyla diğerlerinden ayrıldığına* işaret ederken, tasavvuf adının daha hicri 2. Asırdan önce tanındığını dile getirmektedir (aynı yer). Bu da Hazreti Muhammed (s.a.s.) hayatta iken gerek sosyal gerek iktisadi hayatta, gerekse dinî vecibelerin yerine getirilmesinde Allah'ın resulü örnek alınırken, vefatından sonra bıraktığı iki şeye sarılan "*her nefeste Allah ile olma*" hâlini benimseyen insanların tasavvuf ilminin ilk evresini oluşturduğunu göstermektedir¹⁰.

¹⁰ Tasavvuf tarihçileri, tasavvufu zühd dönemi (h. I-II. yy.), tasavvuf dönemi (h. III-VI. yy ve ortaları) ve tarikatlar dönemi (h. VI yy. ortaları) şeklinde üç dönemde ele almışlardır (Adıgüzel, 2018: 6).

İslâm dininin budist, zerdüş, hristiyan, musevî ve manihenler arasında hızla yayılması, dinin özünde asla görülmeyen, ancak uygulama ve dış yapıda kendini hissettiren değişik fikirlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Kur'ân-ı Kerîm'in iç âlemine indiklerini ve özünü anladıklarını ileri süren bu tür fikirler batınî düşünceyi ortaya koydu. Bunun yanında daha ilk dönemlerden itibaren İslâm içinde de bazı zahitler yetişmişti. İlk sufiyûn adını alan Küfeli Ebû Hişam'dan sonra birçok ünlü sufi yetişti. IX. yy. da Horasan erenleri ve Irak sufileri iki büyük grup halinde ortaya çıktı. X. yy.dan sonra ise Yunan felsefesi tasavvufu etkili olmaya başladı. Fahrüddin Râzî, Fârâbî ve İbn Sinâ'dan sonra XI. yy.da Kuşeyrî, Gazalî gibi âlimlerin fikirleri tasavvufun gelişmesinde önemli roller oynadı. İşte asıl tarikatlar bu dönemden sonra ortaya çıkmaya başladı. Tekkeler çoğalıp dervişlik toplumun her safhasında yayıldı. Padişahın kula kadar her grup insan, tasavvufa meylettii (Pala, 2005, s. 440).

Böylece miladi 11. yüzyıl ve ortalarına kadar olan zamanı kapsayan tasavvuf ilminin ikinci evresi olarak bilinen dönemde, ilkin bir tepki olarak ortaya çıkmış olan tasavvuf, devamlı kendini yenileyerek aksiyoner bir hüviyet ve boyut kazanmıştır (Adıgüzel, 2018: 57). İşte bu dönemde, miladi 14. yüzyılda Türkistan'da yaşayan Muhammed Bahaüddin tarafından kurulan ve adını Farsça "nakış yapan" anlamına gelen *nakşibend* kelimesinden alan Nakşibendilik tarikatını gerçek kimliğine kavuşturan Yusuf el-Hemedanî'nin halifelerinden olup (Ölmez, 2016; bkz. ayrıca: Altıntaş, 1986: 147; 149) Anadolu Ahi teşkilatını kuran Ahi Evran'ın hocası olduğu bilinen ve Hz. Muhammed Aleyhisselam'ın verdiği *hurma menkıbesine bağlanan altın silsilenin 3 B hattıyla*¹¹ *devam eden kolunun fikir babası olarak yetiştirdiği 99 bin alperenini Anadolu'ya göndererek Anadolu'nun Türk yurdu olarak kalmasında, İslam'ın güçlenmesinde çok büyük rolü olan, bu yönleriyle gerek İslâm, gerek Türk Kültür tarihinde çok büyük önem arz eden* (Aydın, 2019: 20-21) Hoca Ahmet Yesevî yaşamıştır.

Nakşibendi tarikatının kurucusu Muhammed Bahaüddin'i yetiştiren Abdülhalik Gücdıvani ise Ahmet Yesevî'nin halifelerindendir.

Kaynaklarda anlatıldığı üzere tasavvufun ortaya çıkışında asıl gayeden uzaklaşmamak, ganimet ve kazancın ancak Allah'ın rızası gözetilerek kullanılması düşünülmüş, bu bağlamda birçok tasavvuf ekolleri oluşmuştur. Bu ekollerden biri de tasavvufun ikinci evresinde Yusuf Hemedanî, Ahmet Yesevî ile başlayan, daha sonra çeşitli tarikatlara ayrılarak Türk kültür, sosyoekonomik hayatına Kur'an ve sünnete uygun olarak Allah'ın rızası doğrultusunda yön veren Türk tasavvuf anlayışıdır.

3. Tasavvufun İktisadi Hayatta Bireyler Üzerindeki Etkileri

İslamiyet'in ilk devrelerinde gerek sosyal gerek iktisadî gerekse çeşitli durumlar karşısında davranış biçimiyle dini vecibelerin yerine getirilmesinde Hazreti Muhammed'i (s.a.s) örnek alan kimselere zahit deniliyordu. Daha sonra tasavvufun ortaya çıkmasıyla zahit kavramının yerini sufi tabirinin aldığı görülmektedir (Altıntaş, 1986: 6). Tasavvuf kelimesinin türediği *sufi* sözcüğünün menşei ve anlamıyla ilgili farklı görüşler mevcuttur:

Sûfî (صوفى) a.i. Tasavvuf* yolunda olan kişi. Kelimeyi yün mânâsına gelen "sûf" ile ilgili görenler yanında Peygamberimiz zamanında Mescid-i Nebvînin avlusunda yatıp kalkan, yedirilip-içirilen ve Ehl-i Suffe* denilen fakir sahâbeyle ilgili olarak gösterenler de vardır. Yine bazıları sûfî sözünün temiz, arınmış anlamlarına gelen "sâf" kelimesinden türediğini ileri sürerken; bir kısım âlimler de Grekçe hikmet mânâsına gelen "sophos" sözünden bozma olarak görürler (Pala, 2005: 408).

¹¹ Buhara, Bursa ve Balkanlar.

Tasavvuf'u *kişinin Tanrı ile aracısız olarak yakınlaşmasını amaçlayan ezoterik öğreti ve yaşam biçiminin* adı olarak tanımlayan Öztürk (2009) de sufi kelimesiyle ilgili Pala ile aynı görüşü paylaşmaktadır (912):

Tasavvuf'un; bazı bilgilere göre Arapça saaf "temiz, saf" kelimesinden türediği ve "arıtmak, temizlemek" anlamına geldiği. Arapça suf 'yün, yün pelerin' ise ilk sufilere giydikleri pelerinden dolayı bu adını yakıştırlmasını sağlamıştır. Tor Andrae Garden of Myrt/es (Mersin Ağacı Bahçeleri) adlı çalışmasında Hristiyan Süryani manastırlarında giyilen bu pelerin sufilere adını vermesinden hareketle ilk sufilere Hristiyanlıkla ilişkisini tartışmıştır. Yine Yunanca sofia 'hikmet, bilgelik' kelimesi de etimolojik orijin olarak önerilmiştir.

İslamiyet'in ilk dönemlerinde takva sahibi olan kişiler, *dinin yasak ettiği şeylerden sakınıp buyurdıklarını yerine getirerek zahit kimliğine* bürünmüş olup daha sonra bir doktrin/öğreti anlayışı olarak ortaya çıkan *tasavvuf inançlarını benimseyerek kendini Tanrı'ya adanmış kimse* (TDK; GTS) anlamına gelen *sufi* adıyla anılmıştır. Bu anlayışın Anadolu'da yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan *dinin buyruk ve yasaklarına bütünüyle uyan kimselere* (a.g.k.) karşı söylenen *sofu* tabirinin *sufi* sözcüğünden bozma olduğunu söylemek mümkündür. Böylece *sufi* ya da *sofu* tabirleriyle karşımıza çıkan *tasavvuf insanı Allah-ü Teâlâ'dan uzaklaştıran şeylerin hepsini terk ederek* (Öztürk, 2009: 912) fena mertebesine ulaşmış olur.

Ancak burada fena mertebesinin *Hint mistisizmindeki gibi* ferdiyetin üniversalde yok edilerek Nirvana'ya ulaşma gayesi taşımadığını dile getiren Güzel (2012), aksine *vasıta ve metot* olduğunu belirtmekle birlikte, Sûfînin, *fenâ fillah* olmakla işini bitirmediğini, esas işinin başlangıç noktasına geldiğini dile getirmektedir. Böylece, *fenâ fillah* ile temizlenen *benlik varlık ve olayların içine dalmak ve hemcinslerine hizmet etmek üzere hayata ve hayatın çilelerine dönmek zorundadır*. Çünkü o "*Allah'ın halifesidir*."¹² Bu halife, *eşya ve olayları Allah'ın istediği yönde şekillendirmek ve yürütmek zorundadır*. Bu da sürekli bir aktiviteyi gerekli kılar (161).

Burada tasavvuf ile Hint mistisizmi arasında hem ortak nokta hem farklı noktaların bulunduğunu görüyoruz. Tasavvufta Fena'ya, Hint mistisizminde Nirvana'ya ulaşmak genel anlamda her ikisinde de *kötülükte pasivitenin* sağlanmasıyla mümkündür. Ancak İslam tasavvufunda *kötülükte pasiviteyle* sınırlı kalınmıyor, *hayırda yarış vardır* sözü gereği, iyilikte aktivite yapılıyor. Yani birey, kötülükten uzak kaldığı gibi, iyilikte de Allah'ın rızasını gözeterek bireysel ve toplumsal olarak faaliyet göstermesi gerekmektedir (Bkz. ayrıntılı bilgi için a.g.k., aynı yer).

Dolayısıyla İslam tasavvufunda birey *komşusu açken tok yatan bizden değildir* hadisine uyarak *insanların en hayırlısı insanlara faydalı olanıdır*¹³ Hadis-i Şerif'i gereğince hareket eder ancak gerek günlük hayatta gerek sosyal ve gerekse iktisadi hayatında "*Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyeceğiniz için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.*" (A'râf Suresi 31. ayet). Ayet-i Kerime'sine uygun davranır. Böylece üretimde faal olan kimse, tüketimde gösterişe yönelik hareket etmediği gibi aşırıya da kaçmaz. İsraftan kaçınıp tasarruf eder. Tasarruf ettiği malı hayırlı işler için harcar. Mesela yatırımcı malından zekât, fitre, sadaka verir, çeşitli hayır işleri yapar ayrıca kazancından tasarruf ettiği sermaye ile yeni yatırımlar, üretim yerleri açar. İnsanlara iş imkânları sunar. Tasarruf edilen sermayenin -gösteriş için kullanılmayıp- tekrar üretime, yeni yatırımlara harcanmasıyla devamlı olarak bireysel ve toplumsal iktisadi kalkınma imkânı sağlanmış olur

¹² Bakara suresi, ayet 30.

"Hatırla ki Rabbin Meleklerle:

-Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" dedi. Onlar da:

-Bizler hamdinle seni tesbih ve takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun?" dediler.

Allah da onlara: -Sizin bilemeyeceğinizi herhâlde ben bilirim " dedi.

¹³ Buhari, Rik'at, s. 34.

ve bunun sonucunda sürekli gelişme içinde olan ekonomik düzen meydana gelir. Böylece toplumdaki istihdam sorunu ortadan kalkar. İstihdam sorunu olmayan toplumda huzur ve bereket olur¹⁴.

Tarihsel verilerden hareketle Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyoekonomik yapısını inceleyen Aygöl (2014) Marksist literatürde Doğu toplumlarının durağanlığını belirtmek için kullanılan "Asya Tipi Üretim Tarzı" şeklindeki Marksist tanımın tam anlamıyla Osmanlı toplumunun ekonomik karakterini yansıtmadığını belirterek, daha önceki İslam devletleri ile *Bizans İmparatorluğu'nun mirasından yükselen ve altı asır boyunca gerek toplumsal ve kültürel yapısı, gerekse ekonomik ve siyasal örgütlenmesi ile Doğu toplumlarıyla kıyaslanamayacak zenginlikte olan bir devlet olduğunu, Cebelitarık'tan Hint ve Kuzey Çin'e, Arabistan ve Küçük Asya'dan Astrakan ve Kazan'a kadar yayılan "anamlı mekan"a¹⁵ sahip bir ekonomi-dünya¹⁶ olduğunu dile getirmiştir (111-113). Ancak, Osmanlı Devleti'nin 15. yüzyıldan itibaren başlayan kapitalleşme sürecinden geri kalmasının sebeplerini toplumdaki iktisadi zihniyette aranması gerektiğine işaret eden Aygöl (a.g.k.) iktisadi zihniyete etki eden toplumsal, kültürel, dini ve tasavvufi unsurların neler olduğunun tespit edilmesi gerektiğini dile getirmiştir (114).*

Buradan 15. yüzyıldan itibaren ekonomik gerilemenin baş gösterdiği Osmanlı Devleti'nin kurulduğu 13. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar bir cihan imparatorluğu durumuna getiren sebeplerin de iyiden iyiye araştırılması gerektiği meselesi ortaya çıkıyor. Bilindiği gibi o dönemlerde Anadolu toplumunun dinî ve sosyoekonomik lokomotif niteliğini taşıyan ve esnafı, çeşitli sanat ve zanaat erbabını dolayısıyla da milleti birleştiren çok yönlü¹⁷ bir teşkilatlanma vardı. Bu, Ahi teşkilatı idi.

4. Ahi teşkilatının Sosyo-ekonomik Hayata Etkileri

4.1. Ahi teşkilatının ortaya çıkışı

Anadolu'ya 9. yüzyıldan itibaren göç etmeye başlayan Türkmenler Anadolu topraklarının kırsal kesimlerine yerleşmişlerdir. Ahi teşkilatının ortaya çıkmasına kadar kısmen tarımla uğraşsalar da esas uğraş alanları hayvancılık olup yaylak kışlak hayatı sürdürüyorlardı. Malazgirt savaşı sonrası başlayan ikinci büyük göçün, Türkistan, Horasan ve İran topraklarının 13. yüzyılda Moğol istilasına uğramasıyla beraber tamamlandığını söylemek mümkündür. Ayrıca bu göç Türkistan ve Horasan'dan birçok esnaf ve zanaatkârın Anadolu'ya gelerek şehirlere yerleşmesini sağlamıştır (Kiras, 2019; bkz. ayrıca: Niray, 2002: 9). Bu da Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli bir etken olmuştur.

Anadolu'nun Türkleşmesini sağlayan bu büyük ikinci göçle birlikte iki büyük problem ortaya çıkmış oluyor. Birincisi, dur durak bilmeyen Haçlı çapulcularının saldırıları, ikincisi peşlerinden gelen Moğol ordusudur. Bu iki büyük sıkıntıdan kurtulmanın tek bir çaresi vardı. O da sosyoekonomik açıdan güçlenmek, bu bağlamda halkın inancının, gücünün kırılmasına

¹⁴ Konuyla ilgili bkz.: Sabahattin Zaim,

¹⁵ Anamlı mekan: "Braudel'e göre ekonomi-dünyayı açıklayabilmek için, onun varlığını ortaya koyan somut göstergelere bakmak gerekmektedir. Bu anlamda, ekonomi-dünyanın "anamlı bir mekân", yani kapladığı bir sınır vardır. Bu mekân, onun varlığının bir koşuludur" (Aygöl: 2014: 111-113).

¹⁶ Ekonomi-dünya: "Braudel açısından Osmanlı İmparatorluğu, eski İslam devletlerinin ve Bizans'ın mirasçısı olarak, bir ekonomi-dünyadır. Çünkü Osmanlı'da fazlasıyla bol mekân mevcuttur" (Aygöl, 2014: 111-112).

¹⁷ Hem sosyal hem de kültürel yapılara ait bir terim olarak Ahilik, birbirini seven, birbirine saygı duyan, yardım eden, fakiri gözetken, yoksulu barındıran, işi kutsal, çalışmayı ibadet sayan, din ve ahlâk kurallarına sıkı sıkıya bağlı esnaf ve zanaatkârların iş teşkilâtı manasını taşır. (Yaşar Bıyıklı, Ahilik, Eser Ofset, Trabzon, 2003, s.20'den Kantarcı, Ahilik ve İş etiği, 2007: 66.); bkz. ayrıca: Ayhan Karakaş, Çok Yönlü Bir Sivil Toplum Örgütü: Ahilik, Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, 1 (1), 2017, 1-20.

izin vermemekti. Bu ise milleti bir arada tutacak değerleri pekiştiren öğretilerin ortaya çıkmasıyla mümkün olacaktı ki, bunun sonucunda halk yek vücutta birleşecekti. Bu şekilde güçlü bir iradeyle ortaya konulan teşebbüslere ve bu teşebbüslerin sonucu olarak birlik ve beraberlik içinde hareket eden güçlü bir ekonomiye doğru adım atılacaktı. Böylece nüfusunun çoğu kırsal kesimde yaşayan Türk toplumunu kısa bir zaman zarfında İslami iktisat anlayışına dayalı, ahlaki değerler açısından tasavvuf anlayışından beslenen büyük bir ekonomik güce dönüştüren Ahi teşkilatı ortaya çıkmıştır. Ahi teşkilatının kısa zamanda Anadolu topraklarında kök salmasının birçok sebebi vardır. Ahilik kurumunun öğretilerinin kendisinden önceki fütüvvet geleneğine dayanmış (bkz.: Turan, 2010: 152-160, ayrıca Konuşkan, 2016: 90) olmasının bu sebepler içinde önemi büyüktür.

İlk sufiler tarafından ortaya konulan fütüvvet anlayışı ise iyi davranışların toplamından ibaret olan bir tasavvufî yaşam tarzı olup, “gençlik, ergenlik ve cömertlik” anlamına gelen Arapça “feta” kelimesinin türevidir (Bkz.: Turan, 2010: 153). Mutasavvıfların anlayışlarına göre fütüvvet ehli kimse Kur’an’a ve Hazreti Muhammed’in (s.a.s) sünnetine uygun olarak hareket eden kişidir. Dolayısıyla fütüvvet anlayışının temelini *dürüstlük, diğergamlık, cömertlik merhametlilik* gibi vasıflar oluşturmaktadır (Kızıler, 2015: 411).

Ahilik geleneğinin Anadolu’ya yerleşen Türkmenler tarafından benimsenmesinde ve kısa zamanda başarıya ulaşmasında, belki önemli olan bir etkenin de Türklüğün varoluşunda ve fitratında saklı olan “eli açıklık” “cömertlik”, “yiğitlik”, “kahramanlık” gibi vasıflarını yansıtan *akı* kelimesinden türetilmiş bir kavram oluşudur. Bu kavram Arapça kardeşim anlamına gelen *ahi* kelimesiyle de yoğrulmuş olup, ahilik anlayışının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çünkü bir anlayışın kısa zamanda benimsenmesinde ve yaygınlaştırılmasında o anlayışın mahiyeti ile özünün insanlar tarafından millî kimliği ve benliğiyle hissedilerek, aklıyla da idrak edilerek tam olarak anlaşılması gerekiyor. Ayrıca “*Temelde Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayanan prensipleriyle Ahilik, tasavvufta önemli bir yeri olan "Uhuvvet (Kardeşlik)" kavramını hatırlatmasından dolayı da hızlı yayılmış ve kalabalık kitleler tarafından kabul görmesi kolay olmuştur* (Kazıcı, 1988: 540’tan Kızıler, 2015: 409).”

Böylece İslam etkisindeki Türk akıllığı yani Türk fütüvvet hareketi, ‘Ahilik’ olarak karşımıza çıkmıştır. Abbasi Hilafetinin dağılmasından sonra fütüvvet hareketinin bir varlık gösterememesine karşın, Türk fütüvvet hareketinin yani Ahilik anlayışının varlığını devam ettirmesi, Ahilikteki akıllık değerlerinden kaynaklanmıştır.(Bayram, 1991: 131’den Kızıler, 2015: 412) Bu nedenle XIII. asır başlarında o dönem Anadolu’nun sosyal, kültürel, siyasal ve ticari şartları içinde, İslam dünyasının hiçbir yerinde görülmeyen bir şekilde gelişme göstererek teşekkül etmiş bir esnaf ve sanatkârlar teşkilatı olan Ahilik, binlerce yıllık Türk medeniyetinin İslam kültürüyle uyum içerisinde kaynaşmasından doğan yeni bir sosyal ve kültür kuruluşu olarak kabul edilmiştir. (Demir, 2000: 321’den Kızıler, 2015: 412).

Gerek eski Türklerde ve İranlılarda gerekse İslam öncesi Arap toplumunda yiğitlik, cömertlik, yardımseverlik ülküleri etrafında bir araya gelen birtakım idealist insanların oluşturduğu “kardeşlik örgütlenmesi” örneklerine rastlandığını, risalet’ten önce Mekke’de mazlumlara, kimsesiz yabancılara ve haksızlığa uğrayanlara sahip çıkmak amacıyla oluşturulan ve bizzat Hz. Peygamberin de üyesi olduğu Hılful-Fudul’un (Erdemliler Sözleşmesi’nin) böyle bir cemiyet olduğunu belirtirken, hemen hemen bütün kültürlerde benzer kurumların varlığından söz eden Kiras (2019)’a göre ahilik veya fütüvvet anlayışı Anadolu topraklarına dışarıdan ithal edilmemiştir. Böyle düşünmek son derecede hatalı bir yaklaşımdır. Çünkü, Türklerin Orta Asya’dan bu yana yaşattıkları bir fütüvvet felsefesi ve bunun kurumları vardı zaten. İkinci olarak Arap coğrafyasındaki fütüvvet anlayışının ve teşkilat yapısı ile erkanının Türkler

tarafından tanınması ve buradan ilham ve etkilerin alınması çok daha erken tarihlerin olayıdır.

Anadolu'da Ahilik anlayışını esnaf ve meslek teşkilatı haline getiren, halk arasında Ahi Evran olarak anılan Nasirüddin Mahmut, 1204'te Anadolu'ya gelen ilk mutasavvıflar arasında yer almıştır (Muallim Cevdet, 1932: 340-346, Kazıcı, 1988: 540 ve Azamat, 1995: 519'dan Kızılar, 2015: 412).

Kırşehir'e yerleşmiş ve burada vefat eden Ahi Evran, bir mutasavvıf ve ekonomist olarak Horasan, Harezm ve Türkistan bölgelerinden gelen Türk esnaf ve sanatkârlarını ahlak ve sanat bileşimi olan Ahi teşkilatı çatısı altında örgütleyerek birleştirmiştir. On üçüncü yüzyılda Anadolu'da meydana gelen Ahilik Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra da Anadolu'daki millî birlik ve beraberliğin sağlanmasında ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında çok önemli rol oynamıştır.

Esnaf, tüccar ve diğer meslek gruplarının örgütlenmesini sağlayan ahilerin, yerleşim merkezlerinde sosyoekonomik düzenin kurulmasında olduğu gibi kültürel gelişmeyi de gerçekleştirdiklerini söylemek mümkündür.

Bütün bu yönleriyle Ahi teşkilatının, *devleti çöküntü ve yıkım zamanlarında içten koruyan, kollayan ikinci bir gizli güç* olduğu söylenebilir (Niray, 2002: 10).

4.2.Ahi teşkilatı: İlkeleri, Fonksiyonu ve Önemi

Dinî ve mesleki birlik, esnaf teşkilatı olan fütüvvet (TDK, GTS) geleneğinin Türkler arasındaki şekli¹⁸ olarak bilinen Ahi teşkilatının, kökleri eski Türk törelerine dayanan ve Anadolu'da yüksek bir gelişim gösteren esnaf, zanaatçı, çiftçi vb. bütün çalışma kollarını içine alan bir ocak (TDK, GTS) olarak Anadolu Türklüğünün sosyal yaşantısının düzenlenmesinde büyük rol oynadığı, XIII. Yüzyılın ortalarından başlayarak Türk gençlerini aylak kalmaktan ve her türlü kötü akımların etkisinden kurtarmak, aynı zamanda o zamanlar devletin çok ihtiyacı bulunan askerî güce katkıda bulunmak için organize edilmiş çok yönlü sosyal yapıya sahip olduğu bilinmektedir (Andaç, 1993: 3; Karakaş, 2017: 1-2 ve İnalçık, 1999: 192-193'ten Kızılar, 2015: 415).

Devlet otoritesi dışında kurulup gelişen, bu günkü anlamından uzak olmakla birlikte kısmi bir sivil toplum manzarası gösteren, ilk dönem Osmanlı Ahi birlikleri, devlet otoritesinin henüz kendisini etkili bir şekilde gösteremediği dönemlerde olanca yoğunluğuyla siyasal alanda boy göstermiş, özellikle Moğol egemenliğinin sona erdirilmesinde, sosyal kargaşanın sönümlenmesinde önemli vazifeleri deruhte etmişlerdir. Şehir ekonomisi devresine girmeden epeyce önce, Ahi teşkilatını belli bir ideolojiye bağlı tarikatlar şeklinde görüp, tahlillerin buna göre yapılmasını ileri süren görüşler oldukça ikna edici argümanlara dayandırılmaktadır. İlk dönem fütüvvetnamelerinin çoğunda iktisadi konulara yer verilmemesi bu düşüncüyü teyit etmektedir (Gölpınarlı, 1950: 116-117'den Karakaş, 2017: 4).

Devlete, ilk başta askerî alanda büyük katkıda bulunan, ekonomik anlamda güç kazandıran ayrıca gerektiği zaman devletten de destek alan (*Bkz.:* Karakaş, 2017: 4), toplumun ihtiyacına göre mal üretimini esas alan (Aşıkî, 1985: 17'den Kızılar, 2015: 409) bir sivil kuruluş olduğu bilinen Ahi teşkilatı, belirli ilkelere göre faaliyet göstermiştir.

¹⁸ Andaç (1993) Ahiliğin, fütüvvetçiliğin gelişmiş ve değişmiş bir şekli olduğunu dile getirirken, fütüvvet sahibi kişiye ahi denildiğini, ahi olmak için adayın fütüvvetçilik meziyet ve sıfatlarına sahip olmasının yeterli olduğunu, ayrıca meslek veya sanat sahibi olması şartı aranmadığını, daha sonra meslek veya sanat sahibi olunduğunu belirtmiştir (1-2).

Niray (2002: 10), *ahilik ilkelerinin, kuramcı bir yaklaşımdan çok, pratik hayat koşullarından, ahilik uygulamalarından çıktığına* işaret ederken, yeni gerçeğin yansıması olarak ahilik ilkelerinin iş ve üretim hayatının geleneklerinde doğduğunu dile getirmekte ve özetle şu şekilde sıralamaktadır:

- Kendi ihtiyacı varken başkalarına vermek,
- Öfkelenince yumuşak davranmak,
- Yenici iken yenileni affetmek,
- El emeğini, çalışmayı kutsal bir yaşama ilkesi haline getirmek,
- Bütün insanlara karşı sevgi ve yardım duygusu taşımak ve bunu hayata geçirmek, uygulamak,
- Kardeşlik dayanışması içinde, askerleri, yöneticileri, emekçileri, esnafı birleştirmek ve böylece devleti güçlü kılmak,
- Halkçı ve milliyetçi bir düzen içinde; egemen, sömürücü güçlere karşı çalışan her kesimden halkın çıkarlarını savunmak,
- Yabancıları ağırlamak, suçlu-suçsuz, Hristiyan, Müslüman kim olursa olsun kendine sığınanlara sanat-zanaat öğretmek (Niray, 2002: 10).

Burada Ahiliğin, *üretmeden tüketmeye, ihtiyaç fazlasını tüketmeye, haksız rekabete, güçlüünün zayıfı sömürmesine, haksız kazanç sağlamaya, insanları kandırmaya kısaca, ahlakî olmayan her türlü davranışa karşı olan bir düşünceyi temel bir ilke saydığını* söyleyebiliriz. (Ekinci, 1990: 22'den Kızıler, 2015: 410)

Niray, temeli ahlak üzerine kurulan ve üretimde kemiyetten ziyade keyfiyete önem veren bir okul olan ve ayrıca ister dinî vecibelerin yerine getirilmesi bakımından ister sosyoekonomik açıdan Kur'an'a ve sünnete göre hayat düzenini tanzim eden tasavvuf anlayışından beslenen Ahi teşkilatının ana programlarının olduğunu belirtmekte ve bu ana programları şu şekilde sıralamaktadır (Niray, 2002: 11):

- a-) Şeriat Kapısı
- b-) Tarikat Kapısı
- c-) Hakikat Kapısı
- d-) Marifet kapısı

Ahilik anayasası bu dört bab'tan oluşmaktadır. Şeriat; yani hukuk düzenlemeleri, Tarikat; bir sisteme bağlı olma, Hakikat; gerçeği arama, gerçeği bulma, insanı yakalama, maddi ve moral insanı keşfetme, onu yüce ve aziz bilme, Marifet Kapısı ise; günümüzdeki iş dünyasıdır.

Ahilik, başkalarının esiri olmamak için doğruluğu, aç kalmamak için sanat öğrenmeyi, başkalarından üstün yaşamak için faziletli olmayı, her işte aklını kullanmayı, başarılı olmak için bilgi sahibi olmayı, iyiliği daima iyilikle karşılamayı, Allah'ı, Peygamberleri ve insanları sevmeyi teşvik eden, tuzu ekmeği bol, sofrası açık insanların cemiyetidir.

Ahiliğin, ahlaki, ekonomik, sosyal ve siyasi olmak üzere dört temel fonksiyonu vardır. Bu fonksiyonlar arasında mesleki ve ticari ahlak en ön plandadır. Bu ahlak temelinde eski göçebe aşiret değerlerine dayanmakla birlikte, yavaş yavaş İslami yerleşik hayat değerleriyle de uzlaşma yolunda olan bir ahlaktır (Niray, 2002: 11).

4.3. Ahi teşkilatında Ahlak

Kaynaklarda anlatılan bilgilerden, Osmanlı toplumunun sosyal dinamiklerinden biri olarak Ahi teşkilatının, bireyin ve toplumun genel olarak milletin birlik beraberlik içinde huzurlu bir sosyal hayatta yaşamaları için gençleri -içinde bulunduğu topluma her zaman faydalı olma düşüncesini aşılayarak- iş ve meslek sahibi yapan büyük bir eğitim kurumu olduğunu anlıyoruz. Böylece hem zararlı alışkanlıklardan, başıboş dolaşmaktan uzaklaştırma çabasıyla talim veren bu eğitim kurumuna giren gençler gerek dini vecibelerinin yerine getirilmesinde gerekse sosyoekonomik açıdan hayatlarının düzenlenmesinde Kur'an'ı ve sünneti kendilerine kılavuz edinen, toplumla barışık, yüksek ahlaki değerlerle millî geleneklere bağlı ve sahip çıkan, üretken, işlerinin ehli, sorumluluk sahibi birer bilinçli bireyler olarak mezun olmuşlardır. Bu şekilde her zaman *iyilikte aktiviteyi* gözeten bu mezunlar, artık ahi teşkilatının üyesi olarak kabul edilmiştir (İnalçık, 1999: 192-193'ten Kızıler, 2015: 415).

Tasavvufi ahlak, belirli meslek erbapları arasındaki dayanışma fonksiyonunu güçlendirir. Bu tür dayanışma fonksiyonlu bir toplum teşkilatı hâlini almış Ahilikte her mesleğin aynı zamanda bir tarikat olduğunu belirten Aygül (2014), bir meslek içerisindeki gelişimin tarikat içerisindeki dinî ve ahlaki gelişim ile paralel olduğunu belirtmekte birlikte peştemal kuşanmak (ahi olarak mezun olmak) için *yedi fena hareketi bağlayarak yedi güzel hareketi açmak* gerektiğini dile getirirken Ahiliğin *nazarında bu yedişer fazilet ve rezileti* de şu şekilde sıralamıştır (170):

- 1.“Hasislik kapısını bağlamak ve lutûf kapısını açmak” 2. “Kahr ve zulüm kapısını bağlamak, hilim ve mülâyemet kapısını açmak” 3. “Hırs kapısını bağlayarak kanaat ve rıza kapısını açmak” 4. “Tokluk ve lezzet kapısını bağlayıp açlık ve riyazet kapısını açmak” 5.“Halktan yana kapısını bağlayıp Haktan yana kapısını açmak” 6. “Herze ve hezeyan kapısını bağlamak marifet kapısını açmak” 7. “Yalan kapısını bağlamak ve doğruluk (Sıdk) kapısını açmak.”

Aygül (2014), Ahiliğe girişin *bazı ahlakî, dinî ve iktisadî aşamalardan geçmekle olabildiğini* ve başlıca şu üç aşamadan geçildiğini belirtmektedir: a) “*Yiğitlik, heves eylemektir*” b) “*Ahilik, başlamaktır*” c) “*Şeyhlik, tamam kılmaktır.*” Yahut diğer tabirle “*Yiğitlik müminlerin yoluna varmaktır*”, “*Ahilik evliya yoluna varmaktır*”, “*Şeyhlik peygamber yoluna girmektir* (170-171).”

Kaynaklarda da görüldüğü üzere genel olarak ahiliğe kabul şartının iyi ahlaklılık, yardım severlik, cömertlik olduğunu, bundan dolayı Ahi teşkilatına girenlerin temiz ahlaklı, iyilik sever kişiler olduğunu belirten Andaç (1993), Ahiler arasından yöneticiler, tabipler, valiler, komutanlar, müderrisler, kadılar yetiştirdiğini ve bu kişilerden çoğunun sosyal hayatın can damarı olarak her zaman canlı şekilde faaliyet gösteren zaviye, han, hamam, medrese yaptırdıklarını, bu mekanların bakımı için zengin vakıflar kurdurduklarını dile getirmektedir (4).

Bu zaviyelere bağlı esnafın kazançlarından bir kısmını zaviyenin başkanlarına getirirler, bu paralarla zaviyede verilecek yemek daveti, toplantı, dinî, ahlaki eğitimler vb. çeşitli organizasyonların masrafları karşılanır, dışarıdan gelen misafirler ağırlanırdı. Bu zaviyelerin, daha Yâran Odaları şeklinde işlevlerini devam ettirdiği bilinse de günümüzdeki ulaşım ve konaklama imkanlarının artmasıyla ve ayrıca ticari amaçla gelişmesiyle birlikte ekonomik ve sosyal düşüncenin de değişmesiyle önem ve fonksiyonlarının kaybolduğunu söyleyebiliriz (Andaç, 1993: 4).

5. Sosyoekonomik Açıdan Ahi teşkilatı: Yatırıma Teşvik, Bireysel ve Toplumsal Kalkınma

Âdeta eğitici ve teşvik edici fonksiyonu üstlenmiş olan Ahi teşkilatı, Merkezî Asya'dan Anadolu'ya gelerek yaylak kışlak hayatı sürdürülebilir olan İç Anadolu bozkırlarına yerleşen Türkmenlerin -içindeki sanat sahibi, iş ve meslek erbabı kimseleri koruyup kollayıp- çeşitli meslekler edinmelerini sağlamıştır. Bu şekilde sanatı benimsettikleri Türkmenlere, aynı zamanda sanatın nimetlerinden de istifade etmesine imkanlar sunmuştur (Kazıcı, 1988: 540'tan Kızıler, 2015: 413).

Sanat ve meslek kazanan Türkmenler artık yerleşik hayata geçmeye başlamıştır. Böylece Anadolu'nun şehirlerinde Türk nüfusunun artmasını sağlayan Ahi birlikleri, *farklı kültür değerlerine sahip kitlelerin karşı karşıya geldikleri bir dönemde, birbirlerine karşı çatışmacı bir tavır içinde bulunan grupları uzlaştırmada, zayıflayan aşiret bağlarının yerlerine yerleşik hayat değerlerini ikame etmede ve Bizanslılara karşı Türklerin çıkarlarını korumada yerine getirdikleri roller ile Anadolu'nun sosyal nizamının korunmasını sağlamışlardır* (Demirpolat & Akça, 2004: 365).

Ahiliği toplumun dinî, kültürel ve sosyoekonomik lokomotifleri olarak değerlendirmek mümkündür. Öncelikle birer okul, eğitim kuruluşları niteliğini taşıyan konaklama evleri, toplantı odaları ve zaviyeleri sayesinde gerek şehirlerdeki gerek köylerdeki gençleri sağlıklı, sağlam dini temellere dayalı ilkelere göre yetiştiriyor, *yamak-çırak-kalfa-usta* hiyerarşisi kurarak *bu kademelerdeki baba-evlat ilişkisi gibi candan bağlarla birbirlerine bağlamak suretiyle sanatı sağlam ahlaki ve mesleki temellere oturtmaya çalışıyordu* (Andaç, 1993: 3).

Ahilik hareketlerinin göç ve savaşlar sonucunda politik yönünün olgunlaştığı görülmektedir. Her politik eylemin sonucunda sosyo-ekonomik oluşumlar meydana geldiğinden hareketle, Ahilik için de böyle bir sıralama yapmak mümkündür. Ahiliğin Türkleşme ve İslamlaşmada, toplum ahlaki ve dayanıma duygusunun gelişmesinde, toplumsal hukuk düzeninin oluşmasında, üretimin denetlenmesinde, ticaret ve tarımın koordinasyonunda, sendikal faaliyetler üzerinde ve siyasal örgütlenmenin oluşumunda büyük önem ve etkisinin olduğu bilinmektedir (Niray, 2002: 12).

Anadolu ve Rumeli coğrafyasının Türkleşmesinde ve Müslümanlaşmasında büyük önem taşıyan Ahiler, art arda gelen göçlerle de Ahilik adı altında esnaf teşkilatını kurarak şehirlerdeki ekonomik hayata hâkim olmuşlardır. Tasarruf sandıklarında biriken Ahi teşkilatı üyelerinin aidatlarıyla şehirlerden köylere kadar ahilik öğretilerini yaymak adına zaviyeler, toplantı yerleri, konaklama evleri kurmuşlar. Ayrıca bu paraların *teşkilat üyeleri için evlenme, doğum, hastalık, ölüm gibi hallerde, esnafa sanat ahlaki, hedefler, gelenekleri, töre ve nizamının öğretilmesinde de kullanılması ahiliğin önemini ve sosyal yönünü ortaya koymaktadır* (a.g.m., aynı yer). Burada, daha sonra yerini gedik sistemine dönüşerek Osmanlı lonca teşkilatlarına (İvgin, 2014: 53, Andaç, 1993: 9) bırakan Ahi teşkilatının günümüz sendikacılığıyla benzer ve farklı uygulamalara sahip olduğunu görüyoruz (Bkz.: Soykut, 1980: 23). Günümüz sendikacılığından farklı ve üstün uygulamalarını özetle şu şekilde sıralamak mümkündür: *Ahî teşkilatları ve gedikler; üyesi bulunduğu esnaf ve sanatkârın hemen hemen bütün hayatında söz sahibidirler ve etkili görev alırlar. Evi olmayan esnaf ve sanatkâra ev yapılır, evlendirilir, dükkân açılır, cenazesi kaldırılır, sermaye toplanır, hastalığı iyileştirilir vb.* (İvgin, 2014: 54).

Bu tür esnaf ve sanatkârlar arasındaki dinî inanç ve değerlere dayalı sosyal dayanışma ve yardımlaşma toplumdaki üst, orta ve alt sınıflar arasında herhangi bir kin ve düşmanlığın

ortaya çıkmasına fırsat vermeyerek, millî birlik beraberliğin pekişmesi, yardımlaşma duygusunun gelişmesini sağlıyordu.

Ayrıca Ahi teşkilatında sağlam mesleki ve ahlaki ilkelere göre yetiştirilen esnaflarla sanat, zanaat ve çeşitli meslek erbabı gerek düzenli çalışmalarıyla gerek iş etiği ve ticaret ahlakıyla gerekse disiplini ve dürüstlüğü ile -ayrıca kendi aralarındaki dayanışma ve yardımlaşmalarının sayesinde- şehir ve kasabalarda diğer esnaf ve sanatkârlara karşı üstünlük sergiliyorlardı. Anadolu Türk esnaf, zanaat, sanat ve diğer meslek sahipleri ahi babaları veya onların yetki verdiği kişilerden yeterli görülerek icazet belgeleri almalarıyla iş hayatına atılabiliyorlardı. Ahi teşkilatının inisiyatifıyla, bu teşkilatın eğitiminden geçerek peştamal kuşanma hakkı elde eden -mezun olup yeni iş hayatına başlayan- sanat, zanaat ve çeşitli meslek erbabı ahiler için *şehirlerde, kasabalarda çarşılar, uzunçarşılar, kapalıçarşılar* kurulmuştur.

Ahi teşkilatının yeni üyelerine -peştamal töreninden sonra- iş kurlmaları için gerekli sermaye verdiği, alet edevat göndererek onların açtıkları iş yerlerini veya dükkanları donattıkları hatta eski üyelerin kendi müşterilerinin önemli bir kısmını yeni ustaya gönderdikleri bilinmektedir. Bu şekilde yeni üye, Ahi teşkilatına girmekle beraber eski üyelerle aynı sorumlulukları üstlenmiş olur (Anadol, 1991: 64'ten Niray, 2002: 14).

Ahi teşkilatına bağlı üyelerin vergileri ve kârlarından artırarak tasarruf ettikleri (ihtiyaç fazlası) paralarla kurdukları orta sandıklar, bu tür faaliyetlerde çok büyük önem arz etmiştir. Daha önce bahsedildiği gibi bu sandıklar; sadece yeni işe atılan (peştamal kuşanan) meslek erbabına yatırımda teşvik fonu görevini üstlenmekle kalmamış, aynı zamanda da esnaf, zanaat ve sanat erbabı kişiler başta olmak üzere bütün teşkilat üyelerine kara günlerinde, ölüm kalımda, doğal afet hâllerinde maddî destek sağlamak için de kullanılırken, sosyoekonomik dayanışma yönüyle kişiyi yalnızlık duygusundan uzaklaştırarak bireysel ve toplumsal refahın artmasına dolayısıyla da toplumsal kalkınmada çok çok önemli rol oynamıştır (Gülerman & Taştekil, 1993: 7, 11; bkz. ayrıca: Gül, 2018: 175 ve Demirpolat & Akça, 2004: 367).

Bütün bunlardan her üyesi bir meslek erbabı olan Ahi teşkilatının ülkenin sosyoekonomik omurgasını teşkil eden, gösterişten uzak olmak şartıyla bireysel ve toplumsal kalkınmayı hedef alarak doğrudan ülkenin güçlenmesini sağlayan bir kuruluş olduğunu söylemek mümkündür.

Bu bağlamda Ahi teşkilatıyla ilgili İbn Batuta'nın hatıralarının özetlendiği şu bilgiler dikkate değerdir (Niray, 2002: 13):

İbn Batuta, Anadolu gezisinin ilk durağı olan Alanya'da ve Antalya'da ahilerle karşılaşır.

“Sırtında eski, yıpranmış bir giysi, başında da keçe külah bulunan” ahi şefi, Arap gezgin ve arkadaşlarını yemeğe davet eder. İbn Batuta bu fakir görünümlü kişinin, kendilerini ağırlamaya gücünün yetmeyeceğini düşünür. Ancak bu kişinin ikiyüz kadar zanaatçı tarafından seçildiğini, şölen ve toplantılar için zaviye yaptırdığını öğrenir. Gezgin İbn Batuta ahi gençlerinin, gündüzleri çalışıp, kazandıkları parayı şiflerine verdiklerini gözlemler. Bu parayla zaviye giderleri karşılanır ve toplu yaşamın gider kalemleri telafi edilmeye çalışılır (bkz. Şeker, 1993: 75-82; Gül, 2018: 175).

Gül (2018), *ahilerin misafire bu kadar önem atfedip değer vermelerini, herhangi bir şan ve şöhret düşüncesinden kaynaklanmamakta olduğunu, bu düşüncüyü aşan bir kaynaktan yani ahilerin almış oldukları tasavvufî terbiyeden kaynaklandığını* belirtmektedir (175).

Bu açıklamalar, zanaat sahiplerinin kendi aralarında özgürce örgütlenebilmeleri ve başkan seçebilmelerini göstermektedir. Bazı şehirlerde ahilerin, günümüzün rakip sendikaları gibi

ayrı kuruluşlarda örgütlendiklerini ve bu kuruluşların birden fazla mesleği kapsadığını görmek mümkündür (Niray, 2002: 13).

Ahi teşkilatının günümüzdeki sendikacılık, kooperatifçilik gibi kurumlar ile sosyal güvenlik, bankacılık, sandık gibi teşkilatlarla karşılaştırılarak benzerliğinin tartışılır bir konu olduğunu belirten İvgin (2014) sonuç itibarıyla bu *kurum ve teşkilatların kaynağının “Ahilik” olduğu düşüncesini* dile getirirken, *ahî teşkilatlarının ve gediklerin; mensuplarının (sanatkâr, esnaf) arasında sosyal eşitliği ve sosyal dayanışmayı sağlamak, meslekî faaliyetlerin işleyişini düzenlemek, denetlemek, geliştirmek gibi temel amaçları bulunduğunu, kooperatif ve sendikaların da aşağı yukarı bu temel amaçlar için kurulmuş olduğuna dikkat çekmektedir.* (53-54).

Ancak Ahilik ile sendikaların arasında her ne kadar benzerlikler olsa da ayrıldıkları noktalar da bulunduğuna dikkat çeken Niray (2002)’ın “*Sendikalarda üretilen nesnenin niteliklerine bakılmaz, önemli olan emektir* (14)” söyleminden hareketle arasındaki en önemli farkın kalite kontrol ve piyasa denetimi olduğunu söyleyebiliriz.

5.1. Ahi teşkilatında Kalite Kontrol ve Piyasa Denetimi

Ülkenin çeşitli sanat, zanaat ve meslek erbabını Ahi teşkilatı altında toplayıp onları manevi ve ahlaki yönden eğiten ahilerin, aynı zamanda üretimde kemiyetten daha ziyade keyfiyete önem verdikleri bilinmektedir. Bir ailede bebek dünyaya geldiğinde bebeğin ağabeyi ya da ablası konumundaki çocuğa “Artık senin pabucun dama atıldı” deyiimi aslında Ahi teşkilatının, kalite kontrolünden geçmeyen ayakkabının üreticisine verdiği cezalandırma biçimine dayanmaktadır. Ahi teşkilatı üyesi olan kunduracıdan satın aldığı ayakkabıdan memnun olmayan bir müşteri, ahi reisine şikâyetle bulunursa esnaflar o kunduracı dükkanının önüne toplanarak ayakkabının kalitesini kontrol ederler. Eğer gerçekten ayakkabıdaki kusur üreticinin beceriksizliğine dayanıyorsa, o zaman herkesin önünde bu kusur ona söylenir, *kendisi ayıplanır, gözden düştüğünü belli etmek için yapmış olduğu sağlam olmayan ayakkabı herkesin önünde o esnafın damının üstüne atılırdı. O ayakkabı damın üstünde kaldığı müddetçe o esnaftan artık kimse alış veriş etmemeye gayret ederdi* (Andaç, 1993: 3-4).

Daha sonra Ahi teşkilatınca konulan kurallar bu alanda hazırlanan kanunnamelerin, tüzüklerin temelini teşkil etmiş, üretimde kullanılacak gerekli hammadde alımı, satımı ve işlenmesi, *işlendikten sonra alınıp-satılması süreçleri, tüzükler ve narh ayarlamaları ile kontrol edilmiştir* (Niray, 2002: 12-13, bkz. *daha ayrıntılı bilgi için*: Andaç, 1993: 5-9). Bu bağlamda Niray (2002)’ın özetleyerek verdiği şu bilgiler dikkate değerdir (13):

Bilinen eski esnaf ve sanatkâr mesleklerinden başka, her türlü ekmek ve unlu madde mamulünün pişmesi, ağırlıklarına kadar göreceği işlem; kasapların, türlü kasaplık hayvanlarının özellikleri, fiyatı, temizliği; aşçıların her türlü yemeği nasıl pişirecekleri ve satış fiyatları; garsonların, lokantalarda kullanılan geçlerin, temizliği, başçıların (kellecilerin), işkembecilerin, tavukçuların, börekçilerin halk sağlığı ve fiyatlar bakımından dikkat edeceği hususlar; yaş ve kuru meyvelerin, cins, nitelik ve fiyatları, ambalajları; yoğurtçular, şerbetçiler, terziler, çuhacılar, ipekçiler, köle ve cariye satıcıları, kitap ciltçileri, kundura yapımcıları ve onarıcıları, hallaçlar, keçeciler, bıçakçılar, nalbantlar, iğne yapımcıları, kuyumcular, yapı usta ve işçileri, boyacılar, hamamcılar, değirmenciler vb. işlerin tümü, düzenli kurallarla çalışmış ve sıkı denetim altında bulundurulmuşlardır.

Ahilerin, ahilik kurallarına göre müşteri memnuniyetini gözetmeleri, dürüst çalışmaları, aldatmamaları, diğer zanaat ve meslek erbabının da kazanmalarını istemeleri, üretimi ihtiyaca uygun olarak artırmaları, dükkanlarını erken açmaları, çırakları iyi yetiştirmeleri

gerekmektedir. Bu kuralların dışına çıkan ahilerin, dükkanlarının kapatılması, selam ve yardımın kesilmesi gibi birtakım cezalar aldıkları bilinir (Akyüz, 2005: 49'dan Özköse, 2011: 116-117).

Ahi teşkilatındaki kurallar ve uygulamaların, Kur'an-ı Kerim'in rehberliği altında Hazreti Peygamber'in günlük yaşantısının örnek alındığı İslami iktisat anlayışına dayandığını ve bu bağlamda şu bilgilerin çok anlamlı olduğunu söyleyebiliriz:

Haksızlıkların önüne geçmek, halkın şikâyetlerine çare bulmak gibi amaçlar doğrultusunda Osmanlı Devleti; Kuran-ı Kerim'in emrettiği ölçülerde ve toplumun menfaati için genel olarak kabul edilen toplumsal ölçü ve yasakları faal olarak denetim altında tutardı. Bunlar İslam ekonomisinde "hisbe" veya "ihtisap" olarak bilinen dini hukuki uygulamalardı. Hisbe, pazarlarda adaletli fiyatlar belirleme; tartılan ve malların kalitesini denetleme; sahtekârlık ve yolsuzluğu önleme gibi amaçları ifade etmektedir. Bu sistem "ihtisap" denilen eski bir İslâm âdetiydi (Aygül, 2014: 171-172).

Ahi teşkilatının kanunları, Osmanlı döneminde yerini bıraktığı gedik ve lonca sisteminde de uygulanmaya devam ettiğini belirten Özköse (2011)'den kötü mal üretenlerin "yolsuz" ilan edildiğini, bu tür üreticilere müşteriler tarafından ambargo uygulandığını, bu ambargonun sonucunda o esnafın mesleğinde tutunamadığını, XVIII. yüzyıldaki vesikalarda İstanbul'da bir esnafın *kılıç kabzasını abanoz ağacına benzeterek boyayıp abanoz ağacından yapılmış gibi gösterdiği için derhal meslekten çıkarılıp yolsuz ilan edildiğini, sattığı süte su kattığı için sütçünün kuyuya sarkıtıldığını; bozuk kantar kullanan oduncunun altmış okkalık kantarı omzuna yükletilerek çarşı-pazar dolaştırıldığını, kötü pekmez satan satıcının da başına pekmez küpünün geçirildiğini* öğreniyoruz (17).

Kantarcıya göre Ahilik, XIII. ile XIX. yüzyıllar arasında Anadolu başta olmak üzere Balkanlardan Kırım'a uzanan bir coğrafyada egemen olmuş ekonomik, sosyal ve kültürel bir kurumdur. *İşi kutsal, çalışmayı ibadet sayan, karşılıklı işbirliği ve sosyal dayanışmaya dayalı, kaliteyi ve müşteri hizmetini ilke edinmiş olan Ahilik, meslekî gelişmeyi sürekli eğitimle pekiştiren bir ahlâk anlayışını temsil eder. Ahilik, kültürle bütünleşen ahlâk değerlerinin, ahlâklı davranışa dönüşmesinin güzel bir örneği olarak bugün yaşadığımız sorunlara ışık tutacak genişlik ve derinlikte bir sistemdir* (Kantarcı, 2007: 2).

Aslında Türk halkına özgü olan ahilik geleneği¹⁹ 17. yüzyıla kadar devam etmiştir. Ancak Osmanlı devletinin tebaası sadece Müslümanlardan oluşmuyordu. Dolayısıyla Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimler üzerinde de ahilik kurallarının uygulanabilme gereği ortaya çıkmış, böylece *bir işi yapmak, bir şeyden yararlanmak yolunda verilen hak, imtiyaz* (TDK, GTS) anlamlarına gelen *gedik* kelimesi resmen 1727'de çıkarılan bir fermanla kullanılmaya başlamıştır (Andaç, 1993: 10). 1860 yılına kadar devam eden bu sisteme *gedik* denilmesinin sebebini *sınırlı sayıda işyerini kapsayan ve her sanatı temsil eden tek kuruluş halinde ortaya çıkmasına bağlayan* Andaç (a.g.m. aynı yer) bu tarihte serbest piyasa şartlarına geçilmesi için çıkarılan bir nizamname ile *gedik* düzeninin sınırlı bir alanda tutulmaya başladığını, 1913'de çıkarılan bir yasa ile *gedik* sisteminin yasaklandığını, 1925 de *Ahi birliklerinin tamamen kapatıldığını*²⁰ belirtmektedir.

¹⁹ Ahilik, Türklere özgü milli bir kuruluş olarak ortaya çıkmıştır. Türk halkının Anadolu'da yerleşmesini ve kuruluşlarını kurmasını sağlamakta başlıca etken olmuştur. Ali Emiri, ahilik hakkında yazdığı bir yazıda, "Ahilik, milli bir birlik olup, hizmetleri sonunda, Osmanlı İmparatorluğu gibi büyük bir devlet ortaya çıkmıştır" demiştir (Ergin, Osman Nuri; Mecelle-i Umur-u Belediye, Cilt 1, s. 407. Kaynak: İstanbul Millet Kitaplığı, Ali Emiri Efendi kitapları, Kanunlar kısmı, no: 224'ten Andaç, 1993: 9).

²⁰ Bkz.: Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi: Cilt. 1 ve 2.

Sonuç

Ahilik teşkilatının öğretileri, Kur'an ve sünneti gözeterek tasavvuf anlayışına dayanmaktadır. Bu teşkilatın dayandığı tasavvuf anlayışına sahip olan esnaflar; her zaman *Kur'an'da önerilen ve peygamberin hayatında uygulamaları görülen hayat tarzını yaşama gayreti* içinde olup, yaptığı her işte Allah'ın rızasını gözeterek, rehavete kapılmaksızın devamlı olarak kendilerini geliştirme çabalarının sonucunda *Allah-ü Teâlâ'dan uzaklaştıran şeylerin hepsini terk ederek fena mertebesine ulaşan kimselerdir.*

Ancak fena mertebesine ulaşmakla birlikte işinin son noktasına değil esas işin başlangıç noktasına gelmiş olan esnafların *fenâ fillah* ile temizlenmiş *benlik ve varlık* olarak *olayların içine dalmak ve hemcinslerine hizmet etmek üzere hayata ve hayatın çilelerine dönmek zorunluluklarının* farkında oldukları görülmektedir. Ayrıca birer "*Allah'ın halife*"leri olarak *olayları Allah'ın istediği yönde şekillendirdikleri ve yürüttükleri* söylenebilir ki başarılarının sırrı da buradadır.

Ahilerin *komşusu açken tok yatan bizden değildir* hadisine uyarak *insanların en hayırlısı insanlara faydalı olanıdır* Hadis-i Şerif'i gereğince hareket etmeleri ise; toplumun sosyoekonomik seviyesinin yükselmesindeki en önemli etkenlerden olmuştur. Ayrıca ayet ve hadislerle göre hareket ederek her türlü israftan kaçınan Ahi teşkilatının üyeleri, üretimde faal olmuşlar, tüketimde gösterişe yönelik hareket etmedikleri gibi aşırıya da kaçmamışlar. Tasarruf ettikleri sermayeyi, insanlara iş imkânları sunmak, tekrar üretime veya yeni yatırımlara harcamak için kullanmışlar. Böylece devamlı olarak bireysel ve toplumsal iktisadi kalkınma imkânını sağlayıp sürekli gelişme içinde olan ekonomik düzeni oluşturmuşlar. Bunun sonucu olarak toplumdaki istihdam sorununu ortadan kaldırmışlar.

13. yüzyıla gelindiğinde artık esnaf ve meslek teşkilatı hâline gelmiş ahlak ve sanat bileşimi olan Ahilik teşkilatı; Türk Esnaf ve sanatkârlarını çatısı altında örgütleyerek birleştirmiş, yerleşim merkezlerinde sosyoekonomik düzeni kurmakla birlikte kültürel gelişmeyi de gerçekleştirmiş, Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Anadolu'daki millî birlik ve beraberliği sağlamış, Osmanlı Devleti'nin kurulmasında da çok önemli rol oynamıştır.

İlk başta askerî alanda büyük katkıda bulunduğu ve ekonomik anlamda güç kazandırdığı devletten gerektiği zaman destek de aldığı bilinen Ahi teşkilatının bütün bu başarılarının temelinde, sadece belirli ana programları barındıran İslam tasavvuf anlayışıyla hareket etmesi değil, bu anlayışa uygun, belirli ilkelere göre faaliyet göstermiş olmasının da çok büyük yeri vardır. Yani, *üretmeden tüketmeye, ihtiyaç fazlasını tüketmeye, haksız rekabete, güçlünün zayıfı sömürmesine, haksız kazanç sağlamaya, insanları kandırmaya velhasıl ahlaki olmayan her türlü davranışa karşı olan bir düşüncüyü temel bir ilke* sayan ahilerin başarısının, sağlam meslekî ve ticarî ahlaka dayandığını söylemek mümkündür.

Ayrıca eğitici ve teşvik edici fonksiyonuyla da toplumu eğitmiş, gençleri -meslek kazandırarak- aylak kalmaktan alıkoymuş, her türlü ahlak konularında öncülük etmiş velhasıl toplumun âdeta dinî, kültürel ve sosyoekonomik lokomotif olmuştur.

İhtiyaç fazlası kazancını yatırıma ve hayır işlerine harcadığı gibi, teşkilat üyelerinin tasarruf sandıklarında biriktirdikleri aidatlarıyla kendi öğretilerini yaymak adına çeşitli faaliyetler düzenlemişler, ziyafetler vermişler, eğitim ve konaklama tesisleri kurmuşlar, yeni meslek kazanan üyelerinin iş kurmaları başta olmak üzere evlenmesi vb. gereksinimleri için maddi destek sağlamışlardır.

Bütün bunlardan her üyesi bir meslek erbabı olup ülkenin sosyoekonomik omurgasını teşkil eden, gösterişten uzak olmak şartıyla bireysel ve toplumsal kalkınmayı hedef alarak doğrudan ülkenin güçlenmesini sağlayan bir kuruluş niteliğini taşıyan Ahi teşkilatının -önce gedik

sistemine dönüşerek- yerini daha sonra Osmanlı lonca teşkilatlarına bıraktığı ve gittikçe de temel fonksiyonlarının zayıfladığı bilinmektedir. Temel fonksiyonlarının zayıflamasıyla da devletin sosyoekonomik yapısının zayıfladığı konusu ise bilinen bir gerçektir.

Ahilik teşkilatının, günümüzdeki Ticaret Odaları, kooperatifçilik, bankacılık, sendikacılık gibi birçok kurum ve kuruluşun fonksiyonlarını üzerinde bulundurduğu gibi ayrıca kalite ve piyasa kontrolü yapan önemli bir teşkilat olduğu bilinmektedir.

Sonuç olarak, Ahi teşkilatının tüm yönleriyle Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinde bir sosyoekonomik kalkınma modeli olarak kendini ispatlamış olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Adıgüzel, B. (2018). Tasavvufu Ortaya Çıkaran Sosyo-Ekonomik, Siyasal ve Tarihsel Parametreler Bağlamında Zühd Dönemi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tez). Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı.
- Ağırman, M. (2015, 12 02). *Kadisiye Savaşı*. 12 27, 2019 tarihinde www.burhandergisi.com: <http://www.burhandergisi.com/prof-dr-mustafa-arman/1821-kadisiye-sava.html> adresinden alındı
- Akbıyık, N. (2018). Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde İşletmelerin Yapısı. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*(Özel Sayı), 209-210. 02 15, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muftad/issue/38342/444248> adresinden alındı
- Altıntaş, H. (1986). *Tasavvuf Tarihi, Ankara*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Yayınları.
- Anadol, C. (1991). *Türk-İslam Medeniyetlerinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*. Ankara.
- Andaç, F. (1993). Osmanlı Döneminde Ahilik Teşkilatı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(11), 1-14. 05 02, 2019 tarihinde <http://dergipark.org.tr/erciyesiibd/issue/38183/447232> adresinden alındı
- Aşıkî, D. A. (1985). *Aşık Paşaoğlu Tarihi, (haz. H. Nihal Atsız)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Aydın, N. (2015). Ahilikte İş ve Ticaret Ahlakının Hz. Peygamber'in Sünnetindeki Temel Referansları. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 87-104.
- Aydın, O. (2019). *Gök Girsin Kızıl Çıksın: Çınar Ata'nın Sarı Saltuk Baba Romanında Halk Bilimi Unsurları ve Tasavvufi Unsurlar*. Ankara: Akçağ.
- Aygül, H. H. (2014). *Zihniyet, Din ve İktisat* (1 b.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Azamat, N. (1995). Evhadüddin-i Kirmanî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt XI). içinde Türkiye Diyanet Vakfı.
- Bayram, M. (1991). *Ahi Evran ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*. Konya: Damla Matbaacılık.
- Demir, G. (2000). *Galip Demir, Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve Ahilik*. Ankara: Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları.
- Demirpolat, A., & Akça, G. (2004). Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), Retrieved from(15), 355-376. 04 27, 2019 tarihinde <http://dergipark.org.tr/sutad/issue/26281/276930> adresinden alındı

- Ekinci, Y. (1990). *Ahilik ve Meslek Eğitimi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1983). *Gölpınarlı, Abdülbaki, Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Gül, H. (2018). Bir Lokma Ve Bir Hırka Anlayışının Ekonomik Hayata Etkisi”, 168-178. *I. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Kongresi Bildiri Kitabı* (s. 168-178). Safranbolu/Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları -31.
- Gülberman, A., & Taştekil, S. (1993). *Ahi Teşkilatının Türk Toplumunun Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,.
- Güzel, A. (2012). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ.
- Hadislerle İslam. (2019). *Hadislerle İslam -Hadislerin Hadislerle Yorumu-* (5 b., Cilt 7). (M. E. ÖZAFŞAR, & v. diğ., Dü) İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- İnalcık, H. (1999). Ahilik, Toplum, Devlet. *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri* (s. 189-200). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İvgin, H. (2014). Kooperatifçilik ve Sendikacılığa Göre Ahî Teşkilatlarının Temeldeki Bazı Üstünlükleri. *Kültür Evreni*(20), 51-57. 05 3, 2019 tarihinde <http://www.kulturevreni.com/20-51.pdf> adresinden alındı
- Kantarıcı, Z. (2007). *İş Etiği ve Ahilik (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler.Enstitüsü.
- Karakaş, A. (2017). Çok Yönlü Bir Sivil Toplum Örgütü: Ahilik. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(1), 1-20. 05 02, 2019 tarihinde <http://dergipark.org.tr/baksoder/issue/33150/368867> adresinden alındı
- Kazıcı, Z. (1988). Ahilik. T. D. (DİA). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kiras, İ. (2019, 01 2019). *Ahilik yalnızca esnaf teşkilatı değildi*. 05 01, 2019 tarihinde <https://www.karar.com>: <https://www.karar.com/yazarlar/ibrahim-kiras/ahilik-yalnizca-esnaf-teskilati-degildi-8924#> adresinden alındı
- Kızıler, H. (2015). Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 408-423. doi:15869/itobiad.34353
- Konuşkan, M. (2016). Dört Kutsal Kitap Ve Yaratılış Felsefesi Çerçevesinde, Fütüvvet Devri Ve Ahilik Teşkilatından Günümüze Etik: Muhasebe Etik Kuralları Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Muhasebe ve Finansman Bilim Dalı.
- Muallim Cevdet (İnançalp). (1932). *Ahiyyatü'l-fityân*. İstanbul.
- Niray, N. (2002). Anadolu Ahiliği'nin Sosyo-Ekonomik Yönleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*(24), 7-15.
- Ölmez, İ. (2016, 11 22). *NAKŞİBENDİLİK Tarikatının Tarihcesi*. 04 27, 2019 tarihinde <http://halkinkurtulusu.net/?p=8751> adresinden alındı
- Özköse, K. (2011). Ahilikte Ahlâk ve Meslek Eğitimi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XV(2), 5-19. 05 04, 2019 tarihinde <http://dergipark.org.tr/cuifd/issue/4288/254961> adresinden alındı
- Öztürk, O. (2009). *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Foenix.

- Pala, İ. (2005). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Soykut, R. H. (1980). *İnsanlık Bilimi Ahilik*. Ankara: Türkiye Halk Bankası Yayınları.
- Şeker, M. (1993). *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Turan, N. S. (2010). Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci. *Journal of Social Policy Conferences*(52), 151-187. 05 02, 2019 tarihinde <http://dergipark.org.tr/iusskd/issue/889/9877> adresinden alındı
- Yücesoy, H. (2001). *Kādisiye Savaşı*. 04 24, 2019 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr:https://islamansiklopedisi.org.tr/hakkinda.php> adresinden alındı